

Prof. dr hab. Henryk Mizerek
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Nauk Społecznych

Olsztyn, dnia 16 stycznia 2024 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej
Mgr Jonasza Marii Pawlaczyka

Młodzi dorośli w dobie cyfryzacji
Wyzwania współczesności

Poznań 2023, s. 370

przygotowanej pod kierunkiem **Prof. dr hab. Stanisława Dylaka**

Rozprawa Pana Mgr Janusza Pawlaczyka jest przykładem pracy wyjątkowej. Świadczy o tym dobór problematyki oraz w pełni autorski, oryginalny sposób jej ujęcia. Pytania o kondycję młodych dorosłych w świecie współczesnym są ważne szczególnie dla pedagogiki ogólnej – tym bardziej, że większość dotychczasowym opracowań udziela odpowiedzi z perspektywy świata, który przeminął. Ich autorzy podchodzą do tej problematyki często z perspektywy „cyfrowych emigrantów/ignorantów”. Doktorant, z racji swojej osobistej biografii, przedstawia obraz rzeczywistości takiej, jaka się ona jawi w świadomości i doświadczeniach bohaterów jego opowieści – kobiet i mężczyzn, których dylematy doskonale rozumie. Daje temu wyraz w każdej z części swojej dysertacji.

Swoją ocenę wartości pracy postanowiłem dokonać poprzez odwołanie się do zestawu następujących kryteriów:

1. Poprawności struktury oraz układu treści pracy.
2. Dojrzałości warsztatu naukowego.
3. Kompetencji metodologicznych Autora.

4. Ramy teoretycznej projektu oraz sposobu jej wykorzystania w trakcie analizy i interpretacji materiału empirycznego z badań.
5. Poziomu pisarstwa naukowego.
6. Nowatorstwa ujęcia problematyki
7. Znaczenia uzyskanych wyników dla pedagogiki.

Ponieważ praca ma charakter jakościowy kanony krytyki selekcyjnej, mają tutaj ograniczone zastosowanie. Konieczne stało się przyjęcie zasady krytyki hermeneutycznej. W tej sytuacji dokonałem rekonstrukcji (zrozumienia) sposobu myślenia Autora o zrealizowanym projekcie zwracając szczególną uwagę na sposób uzasadniania podjętych decyzji metodologicznych na każdym z etapów realizacji projektu badawczego.

* * *

Struktura oraz układ treści pracy zostały podporządkowane odpowiedzi na trzy podstawowe pytania:

1. Jaki jest młody dorosły?
2. Jakimi kategoriami można opisać świat młodych dorosłych, w którym żyją i w którym tworzą?
3. Czym jest cyfryzacja dla młodych dorosłych?

Na każde z tych pytań Doktorant stara się odpowiedzieć w każdej z części rozprawy – zarówno tej teoretycznej jak i empirycznej.

Bardzo rozbudowaną część teoretyczną (139 stron tekstu) tworzą trzy rozdziały. Pierwszy z nich został zatytułowany – *Młody dorosły we współczesnym (cyfrowym) świecie*. Wyróżnia go bardzo przemyślany układ treści. Autor przedstawia tu „portret” młodego dorosłego na podstawie bardzo dobrze dobranej, szerokiej literatury przedmiotu. Przywołuje szereg kategorii pozwalających na wnikliwą, wieloaspektową analizę badanych fenomenów. Jednocześnie jest ujęcie nowatorskie, w pełni oryginalne. Rozdział ten, podobnie jak pozostałe w części teoretycznej, bardzo dobrze się czyta. Jest to bardzo dojrzały tekst dający jak najlepsze świadectwo kompetencjom naukowym Autora.

Warto podkreślić, że o wartości tego tekstu decyduje również akcentowanie w prowadzonych analizach perspektywy pedagogicznej. Autor w mistrzowski sposób

identyfikuje problemy współczesnej edukacji sięgając po źródła wypracowane na terenie wielu dyscyplin nauk społecznych i humanistycznych. Dzięki zastosowanej tutaj interdyscyplinarnej analizie treści odpowiedź na pytanie o młodych dorosłych wnosi wiele nowego do istniejącej dotąd wiedzy.

Drugi rozdział rozprawy zatytułowany „*Ponowoczesność - druga nowoczesność - późna nowoczesność*” przedstawia wyzwania dla edukacji jakie tworzą zmiany zachodzące w świecie współczesnym. Jego walorem jest świeżość spojrzenia wynikająca z doboru źródeł oraz – przede wszystkim - dojrzałości metod ich analizy. Wielość podejmowanych tutaj wątków nie wywołuje wrażenia chaosu, rozproszenia. Wywód Autora jest bardzo spójny. Mamy tutaj do czynienia z pełnią autorską wypowiedzią i oryginalnym ujęciem problematyki.

Podobnie - jak w poprzednim rozdziale - cenne jest akcentowanie perspektywy pedagogicznej. Autor wsłuchuje się w to wszystko, co się dzieje we współczesnej humanistyce i naukach społecznych. Czyni to jednak z pozycji pedagoga. Jednocześnie dobór kategorii opisujących świat, w którym żyją współcześni młodzi dorośli jest trafny. Ich użycie, w wydaniu Doktoranta, daje rzetelny jego obraz i to w postaci w jakim jawi się on w ich świadomości.

Rozdział III - zatytułowany *Cyfryzacja - możliwości, korzyści i zagrożenia* - jest kontynuacją poprzedniego. Autor przedstawia cyfryzację jako jedną z cech charakterystycznych współczesnego świata. Akcentowane są tu wątki szczególnie ważne z punktu widzenia funkcjonowania młodych dorosłych w świecie. Dużo miejsca przeznaczono tutaj na zagadnienia sztucznej inteligencji. Wartościowy jest zabieg redakcyjny polegający na tym, że Autor, analizując wpływ technologii na funkcjonowanie młodych dorosłych w świecie, odwołuje się nie tylko do wyników badań innych badaczy ale również podaje konkretne przykłady własnych doświadczeń w wykorzystywaniu sztucznej inteligencji (ChatGPT). W ten sposób kieruje uwagę na kwestie edukacyjne - w tym na możliwości oraz ograniczenia korzystania w tych narzędzi w edukacji formalnej.

W mojej ocenie część teoretyczna jest najbardziej dojrzałą w całości opracowania. Tworzące ją rozdziały tworzą spójną całość. Wyróżnia ją bardzo wysoki poziom prowadzonych analiz, logika wyводу, układ treści podporządkowany deklarowanym we wstępie zadaniom oraz trafny dobór źródeł. W tym miejscu warto podkreślić dwa, zasadnicze w moim przekonaniu, jej walory. Pierwszym z nich jest fakt, iż jest to, wręcz wzorcowy, przykład ramy teoretycznej jakościowych projektów badawczych. Doktorant opracował

zestaw kategorii, które zostały wykorzystane w trakcie analizy zebranych w danych empirycznych w badaniach własnych. Rzadko spotyka się w pracach młodych badaczy przykłady tak dojrzałych tekstów.

Kolejną zaletą tej części rozprawy jest fakt, jest ona cennym wkładem, inspiracją do podejmowania kolejnych eksploracji tej niezmiernie interesującej problematyki na terenie nauk o wychowaniu – w tym szczególnie pedagogiki ogólnej.

* * *

W części empirycznej pracy zostały zaprezentowane założenia metodologiczne oraz wyniki zrealizowanych przez Autora dwóch projektów badawczych. Pierwszy z nich dotyczył memów internetowych. Celem tego badania był poznanie treści, form oraz charakteru wypowiedzi internautów w memach w ramach sześciu kategorii – memy o: (a) technologii, (b) o pracy i rynku pracy, (c) roli mediów społecznościowych; (d) edukacji, (e) dorastaniu i byciu dorosłym, (f) różnicach między pokoleniami. Nie mam wątpliwości co założeń metodologicznych tego projektu w sferze wyboru modelu badań, jego osadzenia paradygmatycznego, przyjętej strategii badawczej oraz metod zbierania oraz – szczególnie – analizy danych. Autor wykazał się znajomością natury badań jakościowych, umiejętnością w rozwiązywaniu dylematów epistemologicznych, metodologicznych oraz etycznych, które wiążą się z realizacją tak ambitnych a zarazem pionierskich projektów badawczych. Badania miały charakter eksploracyjny, wiązały się z koniecznością wejścia na teren słabo dotąd rozpoznany. W tego typu projektach trudno jest odwoływać się do rozwiązań sprawdzonych wcześniej przez innych badaczy. W takiej sytuacji badanie naukowe staje się sztuką rozwiązywanie istotnych problemów dla reprezentowanej przez badacza dyscypliny naukowej a nie tylko – jak to ma miejsce często w badaniach ilościowych – kurczowym trzymaniem się rygorów metodologicznych wybranej metody.

Zasługą Doktoranta jest przede wszystkim trafna decyzja odnośnie do wyboru strategii badawczej – w tym przypadku studium przypadku realizowanego w paradygmacie konstruktywistycznym. Jest to ujęcie bliskie rozwiązaniom proponowanym przez Roberta Stake (1995). Jest to strategia bardzo trudna w realizacji zważywszy na problemy związane z precyzyjną definicją tego, czym jest przypadek, określeniem jego granic oraz spełnieniem metodologicznego rygoru triangulacji. Doktorant dobrze sobie poradził z rozwiązaniem tych kwestii. Jego zasługą jest waga jaką przywiązuje do metod doboru próby oraz metod analizy

materiałów wizualnych jakimi są memy internetowe. Autorska matryca wykorzystana do analizy memu jest dowodem opanowania sztuki rzetelnej analizy materiałów z badań jakościowych. Rozwija ona dotychczasowe osiągnięcia w tej dziedzinie wypracowane na terenie badań pedagogicznych – na przykład te opracowane przez Justynę Nowotniak (2012).

Założenia metodologiczne oraz wyniki drugiego projektu badawczego zostały przedstawione w rozdziale piątym. Przedmiotem zainteresowań Autora stały się tutaj treści zawarte w 71 esejach nieformalnych przygotowanych przez zaproszonych do badania studentów. Celem podjętych analiz było – jak pisze Doktorant – „sprawdzenie, jakie nastroje i opinie panują wśród ludzi w wieku młodych dorosłych na temat ich pozycji we współczesnym świecie i znaczenia cyfryzacji”(s.256). Celem badania zostały podporządkowane problemy badawcze oraz rozwiązania metodologiczne obejmujące wybór modelu badawczego, strategii oraz metod zbierania oraz analizy danych.

Generalnie nie mam większych zastrzeżeń co do sposobu konceptualizacji tego badania. Zaslugą Autora jest wybór, nieczęsto wykorzystywanej w badaniach, metody zbierania danych jaką jest nieformalny esej. Dostrzegam w tym odwagę w sięganiu po rozwiązania niekonwencjonalne. Jak zawsze wiążą się one z ryzykiem. W przypadku tego projektu wątpliwości budzą dwie kwestie. Pierwsza z nich to deklaracja o odwołaniu się do strategii/tradycji w badaniach jakościowych jaką jest teoria ugruntowana (*grounded-theory*). Szczegółowa analiza zastosowanej metody analizy treści esejów prowadzi do wniosku, iż jest to jednak deklaracja. Co prawda Autor podkreśla w rozprawie, iż celem jego pracy „nie jest stworzenie teorii ugruntowanej” lecz „krok w ten stronę i etap, który wzbogacony o kolejne badania będzie mógł się zakończyć taką teorią”(s. 259) jednak sposób potraktowania treści esejów nie przekonuje mnie, że jest to krok właściwy. Podstawą tworzenia teorii ugruntowanej są inne rozwiązania metodologiczne. Wśród nich te, sugerowane przez klasyków i znawców tej tradycji badawczej (Corbin & Strauss, 2008; Konecki, 2000). Nie sądzę, iż zastosowane przez Autora rozwiązanie polegające na komentowaniu fragmentów wypowiedzi zawartych w esejach oraz eksponowanie własnych poglądów jest właściwym krokiem w stronę stworzenia teorii ugruntowanej. Problem polega na tym, iż w trakcie analizy treści esejów zaburzona jest często równowaga głosem ich autorów oraz perspektywą badacza. Rodzi się tutaj pytanie o kontrolę przedzałożeń (*bias control*)), o to do jakiego stopnia Autor przedstawia świat z perspektywy osób zaproszonych do udziału w badaniu? Kiedy rekonstruuje te światy (przyjmując założenie o „wewnętrznej” interpretacji)

a kiedy komentuje (czasami ocennie) przytaczane wypowiedzi autorów esejów? Na ile respektowane są wówczas wymogi kardynalnej dla badaczy jakościowych kompetencji jaką jest refleksywność (reflexivity) (Finlay, 2002)?

Część empiryczna recenzowanej rozprawy od strony merytorycznej nie budzi większych wątpliwości. Sugeruję jednak – szczególnie w przypadku publikacji pracy – przemyślenie kilku kwestii redakcyjnych. Doktorant zdecydował się na przedstawienie w jednej rozprawie wyników dwóch projektów badawczych. Jest to rozwiązanie rzadko spotykane w dysertacjach naukowych. Nie mam wątpliwości co do wartości naukowej pierwszego z nich. Drugi projekt wymaga - w moim przekonaniu – dopracowania. Jego wyniki można przedstawić w osobnej publikacji naukowej.

Jednocześnie warto przemyśleć kilka kwestii natury redakcyjnej. Wśród nich następujące:

1. Wyraźne oddzielenie części metodologicznej oraz empirycznej – na przykład poprzez umieszczenie założeń metodologicznych oraz wyników badań w osobnych rozdziałach.
2. W rozdziale IV – punkt 1 (*Krótko o memach (internetowych)*) może warto przenieść do części teoretycznej rozprawy.
3. Nowa redakcja tytułów rozdziałów (IV i V) – w istniejącej postaci są one zdecydowanie za długie a jednocześnie mało precyzyjne.

* * *

Przedstawione powyżej uwagi prowadzą do konkluzji, iż w moim przekonaniu rozprawa zasługuje na pozytywną ocenę. Decydują o tym następujące względy:

1. Wybór problematyki, która jest niezwykle interesująca, ważna i aktualna. Warto podkreślić nowatorstwo jej ujęcia zarówno w warstwie merytorycznej jak i metodologicznej.
2. Dojrzałość warsztatu naukowego Autora, widoczna szczególnie w sposobie opracowania części teoretycznej rozprawy.
3. Bardzo wysoki poziom opanowania sztuki pisarstwa naukowego.
4. Wzorowa opracowana rama teoretyczna projektu oraz sposób jej wykorzystania w trakcie analizy i interpretacji materiału empirycznego z badań własnych.
5. Nowatorskie rozwiązania metodologiczne w sferze – szczególnie – doboru metod zbierania danych oraz ich analizy.

6. Znaczenie uzyskanych wyników badań dla pedagogiki współczesnej. Badania miały charakter eksploracyjny. Autor wykazał się odwagą wkroczenia na obszary dotąd słabo rozpoznane. Podjął ryzyko przetarcia nowych ścieżek oraz zaproponował rozwiązania rzadko dotąd spotykane w badaniach pedagogicznych. W tym sensie stanowić może cenną inspirację dla podejmowania dalszych badań tej problematyki.

Chciałbym jednocześnie podkreślić, że przytoczone wcześniej w recenzji wątpliwości i pytania nie obniżają ostatecznej, pozytywnej oceny całości dysertacji. W badaniach jakościowych nie sposób odwoływać się do krytyki selekcyjnej, nastawiać się na wyłapywanie błędów i niedociągnięć. Kiedy potraktujemy badania jakościowe jako sztukę rozwiązywania istotnych problemów praktyki społecznej trzeba odwoływać się do zasad krytyki hermeneutycznej. Wówczas recenzent stara się odkryć sposób myślenia autora badania, formułować wątpliwości, proponować kwestie, które mogą się pojawić podczas publicznej obrony pracy doktorskiej.

Wniosek końcowy

Na podstawie przytoczonych w recenzji uwag dochodzę do wniosku, że przedstawiona do oceny rozprawa Pana Mgr Jonasza Marii Pawlaczyka pt. *Młodzi dorośli w dobie cyfryzacji. Wyzwania współczesności* **spełnia wszelkie kryteria (zarówno merytoryczne jak i formalne)** określone w Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (DZ. U. z 2017 poz. 17890) rozprawy doktorskiej w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika i **może być podstawą do przystąpienia do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.**

Cytowane teksty

- Corbin, C. J., & Strauss, A. (2008). Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. In *Basics of Qualitative Research*. Sage Publications.
- Finlay, L. (2002). Negotiating the swamp: the opportunity and challenge of reflexivity in research practice. *Qualitative Research*, 2(2), 209–230.
<https://doi.org/10.1177/146879410200200205>
- Konecki, K. T. (2000). *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nowotniak, J. (2012). *Etnografia wizualna w badaniach i praktyce pedagogicznej*. Impuls.
- Stake, R. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks, CA: Sage.